

Tand des Tijds

TIM NATENS /
MOUSSEM

Het tandengeknars
van de
geschiedenis

Wouter Hillaert

Gezien op 18 oktober 2024
Monty, Antwerpen

‘Ik doe met de geschiedenis wat ik wil!’ Het is in ‘Tand des Tijds’ maar één van de vele statements van de Belgische politiecommissaris die in 1961 in Congo het lichaam van de vermoorde Lumumba deed verdwijnen. Of spreekt daarin ook maker Tim Natens mee, die hem op scène vertolkt? Zijn solo is een beklijvende reconstructie van een zwarte bladzijde in de Belgische annalen, door de ogen van een dader die zich voorstelt als slachtoffer. Maar bovenal is ‘Tand des Tijds’ een ontwrichtende bespiegeling over geschiedschrijving op zich. Straf spul!

30 MAART 2025

De tand uit de titel is de enige fysieke rest van Patrice Emery Lumumba, de eerste premier van het onafhankelijke Congo. Na zijn executie op 17 januari 1961 in Katanga, in omstandigheden waarover de Belgische overheid in 2002 toegaf dat ze er een ‘onmiskenbare verantwoordelijkheid’ in had, werd zijn lichaam volledig verzaagd en opgelost in 200 liter zwavelzuur van Union Minière. Uitvoerder van die onverkwikkelijke opdracht: Gerard Soete, Belgische inspecteur-generaal van de Katangese politie. De man publiceerde er in 1978 een van zijn romans over, ‘De Arena’. Daarin beschrijft hij de hele operatie bijzonder plastisch. Zo staat er onder meer: ‘Hij neemt een tang uit de zak met gereedschap en wrikt twee tanden los uit de bovenkaak van de Profeet. Ze zijn met goud overtrokken.’ Documentaire literatuur of dichterlijke vrijheid? Geen haan die er toen naar kraaide.

Tot Soete in 1999, een jaar voor zijn dood, zijn gruweldaad toegaf in de tv-uitzending ‘Histories’. Tijdens een interview voor *Humo* datzelfde jaar legde hij ineens ook twee vergulde snijtanden op tafel, als historische trofee én bewijs dat hij geen fantast was. Even liep het storm in de media, maar pas in 2016 werd er één tand in beslag genomen in het huis van Soetes dochter. Jarenlang lag het kleinood te verkommeren op het Brusselse Justitiepaleis, tot het in 2022 officieel

overhandigd werd aan Lumumba's familie en de Congolese overheid. Sindsdien ligt de tand opgebaard in een mausoleum voor Lumumba in Kinshasa. Ruim zestig jaar na zijn dood is de ex-premier eindelijk te ruste gelegd in zijn vaderland. Een DNA-onderzoek is nooit gebeurd.

Waar gaat realiteit over in symboliek, ideologie in praatjes, geschiedenis in verhalen? Net dat vage gebied bespeelt Tim Natens.

Hoe gaan we met zulke persoonlijke en collectieve trauma's om? Waar gaat realiteit over in symboliek, ideologie in praatjes, geschiedenis in verhalen? Net dat vage gebied bespeelt Tim Natens in 'Tand des Tijds'. Zo tast zijn personage tegen het einde ineens in zijn broekzakken, beent hij naar de podiumrand en houdt hij rustig twee gebalde vuisten voor zich uit, als in een raadspelletje. Wat verbergt hij in zijn knuisten? Eén tand? Twee tanden? Zijn ze wit? Of van goud? Of zijn het helemaal niet Lumumba's tanden, en ging het slechts om een verzinsel? Op enkele minuten zaagt Natens alle poten weg onder het hele restitutie-debat dat de herinnering aan Lumumba beheerst. We willen het allemaal zo graag geloven, lijkt zijn boodschap, maar we weten niets. Met de air van een goochelaar blaast hij tussen zijn openspringende vingers alle historische aannames weg. Als ijle lucht.

Het is vandaag best een gewaagde onderneming: in de huid kruipen van een witte ex-koloniaal, hem vermenselijken door hem ook over zijn eigen kwetsuren te laten vertellen en tussendoor alle ruimte geven aan zijn eenzijdige beeld op Congo. Meermaals fulmineert Natens' versie van Gerard Soete – die hier wel de naam Jacob Gerards meekrijgt – tegen de baarlijke duivel Lumumba. Tegelijk spreekt er uit zijn karakterisering een heimelijke bekoring. Met zijn scherpe ogen en zijn ranke voorkomen wordt Lumumba getekend als een lenige panter, een sluipend gevaar voor de grote verdiensten van zoveel decennia Belgische beschaving.

Die typische westerse fascinatie voor het animale Afrika, waar duistere krachten spelen die de witte ratio ver te boven gaan, bepaalt zelfs de hele *feel* van de voorstelling. Lage gele spots lichten zich een weg door een rokerig scènebeeld. Een verre monotone basklank legt dreiging in de soundtrack. Natens' bewegingen zijn af en toe ook opvallend dierlijk, laag bij de grond, schichtig. Het draagt allemaal bij aan een broeierige sfeer die doet denken aan 'The Heart of Darkness', de Congo-roman van Joseph Conrad die tegenwoordig wel eens gecontesteerd wordt om zijn exotisme. Natens refereert ook zelf even aan dat boek. Na zijn onverbloemde beschrijving van het verzagen van Lumumba's lichaam boven een immens aquarium met gifgroen vocht, schouwt hij Macbeth-gewijs zijn handen en fluistert hij: 'The horror, the horror'. Alleen al met dat ene citaat haakt 'Tand des Tijds' in op een eeuwenoude westerse fixatie op Centraal-Afrika als een ondoordringbaar mysterie. Klaagt Natens die fixatie aan? Of verleidt hij er ons net mee?

Je vermoedt de eerste optie: dat deze solo het koloniale narratief opnieuw opvoert om er net de perverse kanten van te duiden. Maar zelfs die kritische strategie werd al vaker aangevallen bij andere Congo-producties die er gebruik van maakten, zoals 'Zwart' van Luk Perceval of 'Missie' van Raven Ruëll en Bruno Vanden Broecke. Zelf deinst Natens niet terug voor zo'n mogelijke aanval. Op zeker moment schreeuwt hij als Gerards zelfs naar de zaal: 'Stop met jullie nieuwe preutsheid!' Zijn half narcistische personage lijkt bijna te genieten van

zulke politiek incorrecte uitspraken. Ook zijn schandalisering van het symbool Lumumba als louter een hoop vlees en botten – direct geïnspireerd door Soetes gruwelbeschrijving in ‘De Arena’ – zou wel eens behoorlijk kwetsend kunnen voelen voor minder witte perspectieven.

Alleen toont ‘Tand des Tijds’, gemaakt met Mike van Alfen als eindregisseur, zich veel bewuster van het eigentijdse debat dan ‘Zwart’ of ‘Missie’. Tegenover het monomane eenrichtingsverkeer van Gerards’ eigen gelijk krijgt ook Lumumba zelf een stem in de voorstelling. In het Frans, intelligent en gelouterd, gaat hij vanuit de boxen postuum het gesprek aan met zijn Belgische verdelger. “Wat zou ik jullie moeten vergeven? Dat jullie wilden dat ik vergeten zou raken? Dat je een deel van mij voor jezelf hebt gehouden? We hebben jullie al genoeg vergeven. Jullie hielden enkel van ons in de rol van kok, tuinman of boy. Jullie hielden van onze vrouwen, maar alleen fysiek. Jullie liefde voor ons land en ons volk is geen liefde, maar vergif.” Het is geen verrassend discours dat de geest van Lumumba hier minutenlang ten gehore brengt, maar daarom des te meer een statement. Het Belgische perspectief op Congo is niet de zaligmakende waarheid.

Zonder veel complexen verenigt deze solo in zich het beste van zowel witte als zwarte voorstellingen over Congo.

Subtiel verschuift zo de dramatische functie van Gerards’ figuur doorheen de voorstelling. Van *een* Belg wordt hij *de* Belg. Van een subjectieve zelfverdediging vervelt zijn rede tot een geobjectiverde koloniale fantasie. Door de mond van Lumumba dient Congo hem van repliek. Daarbij spreekt Lumumba niet alleen deze ene koloniaal aan op zijn historische daden, maar vooral ook het hele publiek op zijn actuele verantwoordelijkheid. Gerard zelf doet daar aan het slot van zijn apologie nog een schepje bovenop. Waarom weten we nog altijd zo weinig over de eigenlijke opdrachtgevers en uitvoerders van de moord op Lumumba? Waarom blijft het rond hen zo stil? Gerards/Natens noemt hun namen expliciet: “Commissaris Frans Verscheure, kapitein Julien Gat, luitenant Gabriel Michels, minister van Koloniën Harold d’Aspremont Lynden, iemand? Zegt de naam van premier Gaston Eyskens nog iets? Boudewijn von Saksen-Coburg-Gotha? Of zullen we daar nooit zekerheid over hebben, omdat de rangen netjes gesloten zijn?”

Uiteindelijk gaat ‘Tand des Tijds’ minder over die tand dan over de tijd. Het opruimen van Lumumba fungeert vooral als een gevalstudie voor een veel bredere reflectie over fictie en geschiedschrijving, over historische verantwoordelijkheid, over veranderende morele kaders doorheen de decennia, over een kind zijn van je tijd en daar als (groot)vader mee moeten leven. Samengevat: over wat vandaag doet met gisteren. Er valt niet aan te ontsnappen, maar er valt evenmin grip op te krijgen. Precies die laatste waarheid – dat er geen waarheid is – lijkt Natens’ grootste bijdrage te willen zijn aan het hele postkoloniale debat: de (re)constructie van de geschiedenis vertelt meer dan de feiten.

Dat maakt van deze monoloog een indringend werk, dat tegen de stroom ingaat. Artistiek kiest Tim Natens voor een theatrale en psychologiserende aanpak die je steeds minder ziet in deze tijden van persoonlijke performance en relativerend metatheater. Anders dan veel andere makers nu doen, kruipt hij volledig in de huid van zijn verdachte verteller. Rasacteur als hij is, maakt hij die klassieke

transformatie ook helemaal waar. Tegelijk valt deze creatie op door haar morele onvervaardheid. Zonder veel complexen weet ze het beste van zowel witte als zwarte voorstellingen over Congo in zich te verenigen. Ook al is het een solo, er spreekt niet één stem uit. Er zingt een heel koor in mee. Precies zo hoop je dat 'Tand des Tijds' ook nog voor zoveel meer publieken mag spelen. Dit tandengeknars van de geschiedenis is het absoluut waard.